

De medeltida danska jordvärderingsenheterna
med särskild anknytning till guldvärdering och
skyldtaxation under valdemarstiden.¹

AV

KJELL RUNQUIST

III

De närmaste avsnittens huvuduppgift skall vara att ådaga-
lägga, att de resultat, som ha framlagts i delarna I och II
av föreliggande avhandling, icke motsägas av senare källors upp-
gifter utan tvärtom låta sig bringa i överensstämmelse med dessa.

**Den fortsatta utvecklingen under det
14:e århundradet.**

Till belysning av de med guldvärdering och skyldtaxation
sammanhängande företeelserna under det 14:e århundradet kan
främst tjäna Poul Rasmussens, C. A. Christensens och Svend
Aakjærs betydelsefulla arbeten. Den förstnämnde forskaren har
med stor omsorg och beundransvärd skicklighet penetrerat år-
husbokens upplysningar, varigenom vi ha erhållit en relativt säker
grund att bygga på vad beträffar tiden omkring år 1300.

Tyvärr är det emellertid ganska lätt att se, att de ideella nor-
mer, som vi ha uppställt och som tidigare gjort oss goda tjänster,
mer och mer förlora i betydelse, så snart vi lämna det 13:e år-
hundradet och nalkas yngre tidsavsnitt. Inadvertenserna äro

¹ Skriftens tidigare avdelningar, i det följande benämnda Guldvärdering
I och II, äro publicerade i Hist. Tidsskr., 11 r. III, 397—449 resp. 509—540.

dock icke av så svårartad beskaffenhet, att de teoretiska principerna och reglerna helt och hållet sättas ur spelet.

Det första problem, som vi angripa, är sambandet mellan åkerarealer och skatter. Rasmussen, som med utgångspunkt från ÅB (århusboken) har behandlat denna fråga, har sammanfattat sin åsikt så, att den från 1 mkg (mark guld) jord årligen utgående avgiften utgjorde »för Landgildens Nedsættelse 1 eller godt og vel 1 Øre Korn og efter Landgildens Nedsættelse 1 eller godt og vel 1 Ørtug Korn».¹ Vi vilja nu efterse, huru i varje fall det första av dessa båda Rasmussens resultat låter sig förena med de synpunkter, som ha framförts i det föregående och som särskilt tagit sikte på valdemarstidens förhållanden.

Det finns anledning till att närmare studera några av de tabeller, som Rasmussen har uppfört i sina skrifter. Ur Rasmussen II, tab. 12 på s. 60, kan utläsas huru många d.t (danska tunnor) land, som år 1683 ha motsvarat 1 mkg jord i ett antal uppgivna byar i ÅB. Genomsnittet beräknas till 13,5 d.t land.² Detta resultat kommer ju ganska nära det teoretiska värdet, som tidigare har angivits vara 12 d.t land.³

Jämförelsen förefaller måhända något äventyrlig, eftersom uppgifter från år 1683 ha använts på ett material från c:a år 1315. Aakjær har dock omvittnat, att den odlade jorden i Danmark icke har blivit utsatt för några mera genomgripande förändringar under det tidsintervall, som faller mellan de båda angivna årtalen, samt lyckats underbygga denna sin mening med ett flertal vackra exempel.⁴

Men naturligtvis är det nödvändigt att föreställa sig, att åtminstone *någon* expansion av åkerjorden har gjort sig märkbar under det nämnda tidsintervallet. Det kan därför vara på sin

¹ Guldtal, 220. Läsaren hänvisas till Guldvärdering I, 397—398, där förteckning över använd facklitteratur meddelas och alla förkortningar förklaras.

² Av skäl, som angavs i Guldvärdering I, 442 f., medtager jag byarna Grundfør och Tilst vid medeltalsbestämningen.

³ Guldvärdering I, 427.

⁴ Se bl. a. Aakjær kom., 452 f.

plats att ett ögonblick dröja vid denna fråga och undersöka, om det finns någon möjlighet att talmässigt fixera en företeelse av detta slag.

Genom att närmare studera det rika siffermaterial, som Aakjær tillhandahåller, finner man, att de arealuppgifter, som härröra från 1681—1683 års riksomfattande jordmätningar, överstiga de teoretiskt beräknade värdena med gott och väl 10 %. Sålunda har genomsnittstorleken på de själländska örtugarna skyldjord och sädesland upptagits till 4,34 resp. 2,29 d.t land, medan de ideella värdena äro 4 resp. 2 d.t land.¹ Vi göra oss därför säkerligen icke skyldiga till något större misstag, om vi ständigt, försåvitt det gäller tiden för ÅB, reducera de från sagda tidsavsnitt härrörande arealuppgifterna med 10 % (svarande mot en genomsnittlig utvidgning av åkerjorden med c:a 11 % mellan åren 1315 och 1683). Även om den angivna siffran måste vara mycket osäker, bör en sådan jämkning föra oss sanningen närmare än om uppgifterna kvarstå okorrigerade.²

I enlighet med det sagda nedskriva vi således det ur ÅB:s uppgifter uträknade medeltalet, 13,5 d.t land, med 10%, varvid resultatet blir 12,15 d.t land. Detta värde kommer som synes mycket nära det ideella, som ju nyss angavs vara 12 d.t land. Teori och praktik stå således på den anförda punkten i bästa överensstämmelse med varandra.

Rasmussens påföljande tabell på s. 61 upplyser om huru många ören annona, som årligen ha influtit från 1 mkg jord i 16 byar. Efter vad tidigare har utretts, måste vi tänka oss, att annona i alla dessa fall betyder korn (»byg»)³ Angivelsernas medeltal visar sig vara 1,34 öre korn per mkg jord och år räknat.⁴ Detta

¹ Korntiende I, 450. Den genomsnittliga ökningen i de båda angivna fallen är 12 %.

² Konsekvensen skulle nu fordra, att vi gå tillbaka till Guldvärdering I (443) och nedskriva de där angivna arealerna av byarna Hedensted, Tilst och Grundfor med förutsatta 10 %. De vid detta tillfälle dragna slutsatserna påverkas emellertid i så ringa mån härav, att jag låter det hela stanna vid det gjorda påpekandet.

³ Guldvärdering II, 511 ff.

⁴ Tabelluppgiften för Hedensted, 1,35 öre säd, är oriktig och måste änd-

värde anknyter noga taget till den *verkliga* mkg jord, icke till den *ideella* à 12 d.t land, men eftersom den med 10⁰/₀ nedskrivna genomsnittsarealen för marken guld jord i ÅB praktiskt taget sammanföll med den teoretiskt beräknade, kan det anförda resultatet accepteras även såsom ideellt värde.¹ Understrykas bör emellertid, att felgränserna säkerligen äro högst betydande.

Givetvis bör i jämförelsesyfte det nyfunna resultatet ställas vid sidan om det med utgångspunkt från valdemarstidens förhållanden härledda teoretiska värdet. Men innan detta är möjligt, måste vi göra klart för oss, till vilken kornmark ÅB:s sädesangivelser ha refererat. Sädesmarkerna och deras underavdelningar uppvisa ju lokala variationer, och det är därför icke från början säkerställt, huru stor spannmålskvantitet exempelvis 1 öre annona skall anses omfatta.

Det anförda problemet har behandlats av Rasmussen, som i sina skrifter dryftat såväl sadesörtugens skäpptal som sädessköppans rymdinhåll.² I förra fallet har han funnit det vara övervägande sannolikt, att spannmålsörtugen motsvarat 12 skäppor, men har icke helt velat utesluta siffran 10 från detta sammanhang. Rasmussens avvaktande hållning på denna punkt förtjänar givetvis erkännande, men det förefaller mig som om de skäl, han själv andragit för örtugens tolvdelning i ÅB, skulle vara mycket starka. Nämda beräkningsmetod var ju också, såsom bl. a. framgår ur Aakjærs utredning på s. 202 i Maal, den normala inom västra Danmark under ifrågavarande tidsskede. Man känner i själva verket endast två äldre exempel på att den jylländska sädesörtugen har delats i 10 skäppor. Det ena är hämtat ur KVJ (kung Valdemars jordebok) och avser råg i Børlum härad. Noteras till 1,50 öre säd. Det rör sig här om ett korrekturfel, enligt vad Rasmussen på förfrågan meddelat.

¹ Från strängt metodisk synpunkt bör uppgiften härledas ur båda Rasmussens omtalade tabeller, varvid de byar, som endast äro representerade i endera av dessa, strykas. Slutsatsen blir då, att 19,20 öre korn ha utgått från 169,2 d.t land (reducerad areal), d.v.s. 1,36 öre korn från en ideell mkg jord à 12 d.t land. Som synes är det nya tillvägagångssättet icke ägnat att i nämnvärd mån rubba det förut erhållna resultatet.

² Rasmussen I, 114—119.

sens formulering är sådan, att man får föreställningen, att det har varit fråga om ett avsteg från en huvudregel. Fallet uppväges för övrigt av ett annat i samma källa, i det att Rise härads rågörtug har innehållit 12 skäppor.¹ Det andra exemplet härrör ur Ribe Oldemoder och berör Ballum kyrka. Det är tvivel underkastat, såsom Rasmussen också påpekar, om den i Ballumdistriktet konstaterade beräkningsmetoden skall anses vara representativ för hela Ribes mätområde.² Och även om så vore förhållandet, skulle företelsen finna sin naturliga förklaring i den sädestunna eller storskäppa, som man där nyttjade.³ Tilläggas kan slutligen, att såsom angavs i Guldvärdering II, not 2 på s. 525, Ribe Oldemoder fullt normalt låter örtugen omfatta 12 skäppor inom jordmättet.

Rasmussens framförda argument, förstärkta med de synpunkter, som Aakjær tidigare har anlagt på problemet, synes mig bilda en stark grundval för åsikten om att ÅB:s sädesörtug varit tolvdelad.⁴ Skulle emellertid mot förmodan det andra tänkbara alternativet vara det riktiga, komma de slutsatser, som i det följande skola dragas, endast att påverkas i måttlig grad.

Beträffande frågan om vilken sädesskäppa, som har underförståtts i ÅB:s uppgifter, biträder jag Rasmussens mening, att endast aabo- och settingskäpporna kunna komma i åtanke. Själv håller jag den förstnämnda möjligheten för den troligaste, vilket också synes vara Rasmussens åsikt. Ty alla tecken tyda på att settingskäppan var stadd i retur vid det ifrågavarande tillfället, varför det skulle vara förvånande, om den haft så stor betydelse för ÅB, att den har kunnat läggas till grund för samtliga denna källas uppgifter. Gynnsamt nog äro emellertid de båda ifrågavarande sädesskäpporna i det närmaste lika stora,⁵ så att en eventuell felbedömning på denna punkt icke kommer att medföra några besvärande konsekvenser.

¹ Jmf. med Rydmått, 45 f.

² Rasmussen I, 116 f.

³ Rydmått, 54.

⁴ Se Rasmussen I, 114 f. och Maal, 202.

⁵ Aaboskäppan rymde $1\frac{1}{8}$ d.t., settingskäppan $2\frac{1}{15}$ d.t.; förhållandet dem emellan var alltså 15:16.

Räkna vi således med att sädesmarken i ÅB har omfattat 288 aabo- eller ribeskäppor à $\frac{1}{8}$ d.t, kan nämnda marks storlek fixeras till 36 d.t.

Den uppgjorda planen kräver, att vi härleda den från 12 d.t land utgående *ideella* totalavgiften,¹ d.v.s. sådan den tedde sig vid tiden för KVJ och jydsk lagen. Åtskilliga metoder stå till buds härför, men ingen av dem är särskilt enkel. Efter övervägande har jag stannat inför följande resonemang.

Ur Guldvärdering I, 445, kan inhämtas, att den årliga teoretiska totalavgiften från en gammal mkg jord à 12 d.t land har varit $\frac{3}{8}$ mks jyllv (jyllandsvikt), d.v.s. 3 öre s jyllv eller 108 den. s (denarer silver). Enligt Rydmått, 32, var KVJ:s taxa för 1 d.t korn 1 öre valdv (valdemarsvikt), d.v.s. 30 den. s. Aabomåttets kornmark, enligt ovan omfattande 36 d.t, skulle alltså vid tiden för KVJ ha värderats till 36 gånger 30 den. s eller 1080 den. s.

Det trapparar omedelbart, att totalavgiften förutnämnda 108 den. s utgöra exakt $\frac{1}{10}$ av kornmarkens 1080 den. s. Slutsatsen måste därför bliva, att den på 12 d.t land fallande årliga totalavgiften (beräknad enligt de vid tiden för KVJ gällande normerna) har varit $\frac{1}{10}$ mk korn i aabomått, eller, vilket är det samma, 0,8 öre korn i detta mått.²

Vid sidan om ÅB:s beräknade 1,34 öre korn från 12 d.t land bör således ställas KVJ:s teoretiska 0,80 öre korn från samma areal. Men en direkt jämförelse mellan dessa båda uppgifter är ännu icke möjlig. ÅB:s avgift, vilken levererades av domkapitlets arrendatorer till kanikerna (icke till konungen eller biskopen, vilka överlätit dessa förmåner), måste i motsats till KVJ:s total-

¹ Beträffande den skattetekniska innebörden av uttrycket totalavgift se Guldvärdering I, 417.

² Som synes går den använda metodiken ut på att från de förutsättningar, som hade giltighet under den äldre tiden, teoretiskt förutberäkna storheter, som senare källor tillhandahålla. Därest på detta sätt full överensstämmelse uppnås, blir konklusionen, att förhållandena icke ha undergått någon förändring under det mellanliggande tidsintervallet. I motsatt fall är det möjligt att avläsa förändringens storlek och i vilken riktning den har gått. På detta sätt framskapas en objektiv grundval för fortsatta slutledningar.

avgift ha omslutit ett antal poster med speciellt kyrklig anknytning. Det är därför tydligen nödvändigt att uppskattningsvis bestämma dessa posters storlek och i överensstämmelse därmed reducera den anförda utgård, 1,34 öre korn, så att den blir fullt likvärdig med KVJ:s motsvarande uppgift, 0,80 öre korn. Problemet är synnerligen vanskligt att behandla, men någon lösning måste försökas, eftersom det ju i motsatt fall vore helt uteslutet att göra jämförelser mellan skattetrycket under valdemarstiden och vid tiden för ÅB.

Redan storleken av ÅB:s avgifter gör det sannolikt, att i dem inbegripits samtliga de beståndsdelar, som karakterisera valdemarstidens totalavgift.¹ Men därutöver böra de ha innehållit sedvanliga kyrkliga onera av tiondekaraktär.²

Den närmast till hands liggande lösningen måste därför vara att tänka sig ÅB:s avgift sammansatt av totalavgift och tionde, varvid den sista storheten enligt kända regler har utgjort $\frac{3}{10}$ av de nämnda delposternas summa. Källans redovisade avgift borde i så fall, för att den rena totalavgiften skall framträda, minskas med 30 %.³ Möjligt är emellertid, att biskopsgåvan med vad därtill hörde endast har motsvarat $\frac{2}{3}$ av tiondets belopp; så är nämligen fallet med Ribe Oldemoders »plenum subsidium episcopi», ett faktum, som i ett senare sammanhang kommer att närmare belysas och bekräftas (s. 758). Det erforderliga avdraget skulle i enlighet med detta sista alternativ blott utgöra 20 %.

Rasmussen har fäst min uppmärksamhet på att de ecklesiastika intäkterna från vissa i ÅB uppförda byar på grund av sen

¹ På denna punkt har jag stöd av Poul Rasmussen, som på förfrågan uttalat, att århusbönderna enligt hans mening torde ha betalat »Leding, Stud o.s.v. eller Afgifter, hvormed disse Skatter var afløst.»

² Sålunda erhöles kanikerna av Skjelm Vognsen, som var biskop i Århus 1204—1215, privilegier på *Giaf* (biskopsgåva) jämte »omne jus exactionis nostre tam in spiritualibus quam in aliis de universis eorum tam villicis quam colonis illis volumos concessisse». (S. R. D. VI, 406.)

³ Frestande är kanske att låta tiondet utgöra $\frac{3}{10}$ av nettobeloppet, totalavgiften. Ett sådant förfaringssätt skulle emellertid strida mot de kända principer, som uttala, dels att *bruttoavgiften* (totalavgift + tionde) är $\frac{1}{3}$ av höstutbytet, dels att tiondet är $\frac{1}{10}$ av samma utbyte.

inkorporation av de ifrågavarande socknarnas kyrkor icke torde ha tillfallit kanikerna vid tidpunkten för handskriftens redigering utan först senare. I vilken utsträckning så har varit fallet är dock omöjligt att närmare uttala sig om. Det sagda bör emellertid uppfattas som en fingervisning om att det ovan omtalade procentavdraget icke bör göras alltför stort. I samma riktning tala några ytterligare skäl. Under hänsynstagande till alla kontrollerbara omständigheter har jag därför funnit det vara riktigast att reducera de i ÅB uppförda avgifterna med 20 %. Det tidigare angivna årsgenomsnittet, 1,34 öre korn, bör därför nedskrivas till 1,07 öre korn.

Trots det behandlade materialets påtagliga sprödhet vågar jag såsom resultat av den gjorda undersökningen uttala den hypotesen, att den från 12 d.t land i ÅB årligen utgående genomsnittliga totalavgiften har varit 1 eller gott och väl 1 öre korn i aabomått. Överensstämmelsen mellan detta och Rasmussens nyss citerade uttalande (s. 729) är påtaglig.

Vid sidan om ÅB:s korrigerade värde, 1,07 öre korn, skall nu ställas valdemarstidens teoretiska belopp, 0,80 öre korn. Trots osäkerheten i den förstnämnda angivelsen torde man kunna våga påståendet, att de reguljära skatterna (eller de summor, med vilka dessa varit avlösta) ha märkbart stigit från valdemarstiden fram till tiden för ÅB; hur det kan ha ställt sig med de speciellt kyrkliga utskylderna undandraget sig i stort sett bedömande, eftersom särskilt de äldsta källorna icke synas ha haft något större intresse för dessa tungor.

Understrykas bör emellertid, att uttalandet endast har giltighet i stort och icke får tillämpas på varje by för sig. Sålunda har Rasmussen pekat på att byarna på Mols och Djursland ha erlagt ovanligt låga avgiftsbelopp.¹ Orsaken till detta förhållande är ännu icke klarlagd. Men så mycket mera påfallande ter sig då avgiftsstegringen för de övriga byarna.

Totalavgiften angives av jydiska lagen i silver, av ÅB åter i korn. För att dessa uppgifter skulle kunna ställas i relation till varandra, var det nödvändigt att företaga en sortreduktion. Jag

¹ Rasmussen II, 84.

valde härvid kornet såsom den lämpligaste jämförelsestorheten, eftersom man på detta sätt enligt min mening erhåller den bästa upplysningen om tyngden av de på skattebönderna lagda pålagorna. Konklusionen har blivit, att kornskatten åtminstone i de flesta fall har ökats under det betraktade tidsintervallet.

Bilden blir emellertid något annorlunda, om vi överföra samtliga ifrågakommande avgifter i silver. Det är nämligen tydligt, att kornets realvärde har starkt nedgått i förhållande till silvrets från valdemarstiden fram till det 14:e århundradets begynnelse. Aaboområdets kornmark har, försåvitt 288 skäppor räknats på densamma, enligt KVJ:s taxa uppvisat ett värde av 4 mks troyesvikt,¹ vilket kan överskrivas i $3\frac{3}{4}$ mks jyllandsvikt.² Men under 1300-talet torde man kunna räkna med att kornmarkens värde har varit så lågt som $2-2\frac{1}{4}$ mks jyllv.³ Det ligger därför i sakens natur, att man måste komma till olika resultat, om man vid jämförelser mellan KVJ:s och ÅB:s avgifter låter kornet eller silvret bilda fast norm.

Omräknas sålunda skatterna i silver, komma vi till slutsatsen, att desamma, uttryckta på detta sätt, antaga ett *lägre* värde i ÅB än i KVJ eller jydiska lagen.⁴ Men naturligtvis kan denna omständighet icke vara ägnad att göra den på bönderna i ÅB lagda skattebördan mindre kännbar. Tvärtom måste en sådan prissättning ställa den jordbrukande befolkningen i ett särskilt ogynnsamt läge och därigenom bidra till att framskapa den krissituation, vars följder under den kommande tidsperioden göra sig mycket tydligt märkbara.

Vi vilja nu studera sambandet mellan utsäde och åkerarealer

¹ Ryndmått, 46, 43, varest bl. a. framgår, att kornet och rågen vid tiden för KVJ ha taxerats lika efter volym.

² Ibidem, tab. 3 på s. 24.

³ Maal, 242; Christensen, 463; Rasmussen I, 136. — Att jyllandsviktens system har legat till grund för ÅB:s uppgifter, är tydligt därigenom, att källan låter ören eller örtugar penningar vara penningmarkens underavdelningar. Se S.R.D. VI s. 425—433, där ett flertal dylika exempel äro att finna.

⁴ Marginalen för den dragna slutsatsen är så vid, att denna icke influeras av om jyllandsmarkens teoretiska vikt möjligen har varit något annorlunda år 1315 än år 1231.

i ÅB och vända oss därför till tabell 11, s. 59 f. i Rasmussen II, där storleken i d.t land av de områden, som i varje särskilt fall ha motsvarat ett årligt utsäde av 1 örtug annona, har uppförts.¹ För att underlätta den påtänkta jämförelsen med valdemarstidens förhållanden omräknar jag emellertid de ifrågakommande uppgifterna till att gälla de utsädesmängder i ören annona, som ha fallit på 1 ideell mkg jord, d.v.s. 12 d.t land. Samtidigt vidtager jag den redan förut praktiserade åtgärden att nedskryva de från år 1683 härrörande arealvärdena med överenskomna 10⁰/₁₀. Källans annona måste i samtliga fall antagas ha hänsyftat på sädeslaget korn (s. 730).

Utsädet i ören korn per 12 d.t land och år blir för följande byar: Vester Alling 3,88; Kysing 3,74; Havreballe 2,74; Hedensted 2,48; Kolt 2,44; Vejlbj 2,26; Lille Dalby 2,10; Aarup 2,06; Tiilst 2,01; Torup 1,98; Fuglsø 1,98; Laasby 1,93; Dejred 1,90; Egaa 1,87; Ølsted 1,60; Vore 1,60; Begtrup 1,51; Hinnerup 1,47; Kasted 1,47; Aarslev 1,45; Følle 1,33; Grundfør 1,30.

I denna sammanställning skåda vi de stora variationerna. Vi vilja nu jämföra de erhållna siffrorna med det ideella värdet.

Vi ha funnit det vara sannolikt, att kornmarken i ÅB skulle ha omfattat 36 d.t. Enligt den redan tidigare prövade principen, att 1 d.t land skulle ha tagit ett utsäde av 1 d.t korn per år,² borde alltså 1 ideell mkg jord, utgörande 12 d.t land, årligen kräva en utsädesmängd av 12 d.t korn, vilket kan omskrivas i $12/36$ mk korn = $1/3$ mk korn eller 2,67 öre korn i aabomått.

Utsädet i ÅB kan icke rimligen tänkas ha fallit avsevärt tätare än under åren 1231 och 1896;² de båda förstnämnda värdena för Vester Alling och Kysing äro därför förvånansvärt höga och böra närmare granskas. I övrigt bilda talangivelserna en vackert fallande serie från 2,74 till 1,30.

De båda undantagsbyarna, Vester Alling och Kysing, tillhöra dem, som också av Rasmussen ha ansetts representera särfall. Han påpekar, att marken inom det förstnämnda distriktet var

¹ Ett antal av dessa upplysningar kunna också hämtas ur Aakjærs kommentar, 481.

² Guldvärdering II, 522, 534, not 2 på s. 533.

täckt av skogs- och buskvegetation, vilket måste ha försvårat reguljära mätningar.¹ I Kysing, liksom i de ovannämnda Havreballe, Kolt och Aarslev, härskade tvåvångsbruket, och de av Rasmussen för dessa byar antecknade utsädeskvantiteterna ha erhållits genom summation av de för resp. vångar gällande separata angivelserna. I likhet med Rasmussen utesluter jag därför helt den för Vester Alling anförda siffran, medan de från Kysing, Havreballe, Kolt och Aarslev härrörande uppgifterna böra halveras, innan de jämföras med de övriga.²

Trots att sålunda underlaget för ett mera bestämt uttalande genom det ovan sagda till en viss grad har reducerats, förefaller det mig dock som om de anförda siffrorna skulle tala ett tillräckligt tydligt språk. Det synes mig nämligen svårigen vara tänkbart, att hela den repade arealen kan ha normalt åsyftats i dessa bestämningar, eftersom i ett sådant fall uppgifterna borde ha mera hopats invid idealvärdet 2,67. ÅB:s utsädesangivelser torde därför *som regel* ha refererat icke till totalutsädet utan till det s. k. »årliga» utsädet, vilken åsikt Rasmussen har hävdad gentemot Aakjær. Det specificerade årliga driftsutsädet, reellt eller uppskattat, har av skilda anledningar, som av Rasmussen närmare beskrivits,³ kommit att understiga det ideella utsädesvärdet med större eller mindre belopp.

På grund av de förefintliga oregelbässigheterna i ÅB:s utsädesangivelser är det givetvis uteslutet att med utgångspunkt från dessa beräkna den repade arealen av 1 mk sädesland (kornland) i den nämnda källan. Men på indirekt väg går det ju att sluta, att ett dylikt område, förutsatt att kornets besåningsför-

¹ Rasmussen I, 127.

² Ibidem I, 127; II, tab. 11, 59 f., 61 f. (tabellkommentaren), 62, 65. Såsom Rasmussen framhåller på s. 127 i I, bör för de byar, där tvåvångsbruket var regel, summan av båda vångarnas utsäden representera den absoluta utsädesmängden, medan addenderna var för sig självfallet giva uttryck för det årliga utsädets (driftsutsädets) storlek. Tilläggas bör, att förhållandena inom Aarslev äro avsevärt komplicerade, varför den för denna by anförda siffran måste tagas med en viss reservation. Jmf. med Rasmussen II, not 54 på s. 71, och med Guldtal, not 64 på s. 217—218.

³ Ibidem I, 120 ff.; II, 62 ff. Se även Aakjær inl., 105 ff.

måga har varit normal och att ÅB:s kornmark rymt 36 d.t, bör ha uppvisat den teoretiska storleken 36 d.t land. En formell bekräftelse på detta resultat följer nedan, s. 752.

Svårigheterna ackumuleras, då vi nu med C. A. Christensen gå över till att studera den fortsatta utvecklingen under den del av det 14:e århundradet, som efterföljer det tidsskede, från vilket ÅB:s upplysningar härröra. Medan Rasmussen har haft fördelen att arbeta med ett relativt homogent material, har Christensen varit nödsakad att hämta sina uppgifter från vitt skilda håll. Vid åtskilliga tillfällen ha penningar eller säd måst omräknas i silver, ett ofta vanskligt företag. Källnotiserna äro som regel icke så noggrant specificerade, att man ur dem kan utläsa delkategorierna i de utgående avgifterna. Och slutligen måste vi räkna med att de mera tillfälliga fluktuationer, som redan kunde iakttagas i ÅB, skola få ett ännu vidare spelrum under det nämnda, senare tidsavsnittet.

Först som sist kan dock utsägas, att Christensen på ett fördömligt sätt har bemästrat den svåra uppgiften. Han har sålunda samlat ett stort material, som han behandlat likformigt och konsekvent. Haubergs kända tabeller har han kompletterat med en sammanställning över priserna på hästar och säd vid olika tidpunkter,¹ varigenom han har erhållit ett värdefullt hjälpmedel för att kontrollera riktigheten av de sortreduktioner, som utföras. Allt som allt torde det icke vara tvivel underkastat, att de källnotiser, som Christensen sammanfört, skola visa sig vara väl ägnade att giva ett klart utslag i huvudfrågorna.

Christensens främsta resultat är, att kapitalvärden och avgifter ha nedgått mycket starkt med början vid tiden omkring år 1330. Han har i detta sammanhang använt ordet »katastrofal«, utan tvivel med rätta. De sifferfakta, som legat till grund för hans uttalanden, har han uppfört i översiktliga tabeller, och efter att ha tagit del av dessa, måste man oreserverat instämma i de slutsatser, som dragits.²

Christensens huvudkälla har varit roskildeboken (RB) från

¹ Christensen, 463.

² Ibidem, 448 f., 457 f., 463.

c:a år 1370, och det kan därför vara på sin plats att något litet uppehålla sig vid de upplysningar, som kunna avvinnas denna urkund.

1 öre skyldjord i RB erlärger mycket ofta 1 öre annona i årlig avgift, men lägre angivelser ned till $\frac{1}{2}$ öre annona äro icke heller sällsynta.¹ Värden över 1 öre eller under $\frac{1}{2}$ öre säd äro mera sparsamt förekommande. Termen annona hänsyftar med all säkerhet på sädesslaget korn (s. 730).

Medelvärdet av samtliga RB:s avgifter är 0,65 öre korn per 1 öre skyldjord. Detta resultat kan lättast vinnas ur Erslevs sammanställning på s. 139, ur vilken framgår, att 3705 ört annona ha influtit från 5689 ört skyldjord i den nämnda källan.

Intet principiellt hinder möter för att ställa RB:s genomsnittliga avgift i relation till valdemarstidens teoretiska värde. Men det är så mycket enklare att göra en direkt jämförelse mellan de till synes snarlika uppgifterna i ÅB och RB. En gynnsam omständighet är härvid, att den förra källans mkg jord har sin fulla motsvarighet i den senares öre skyldjord. Båda dessa arealenheter omfatta nämligen ideellt 12 d.t land.

De ifrågavarande källorna äro ganska nära samtidiga. Det torde därför kunna antagas, att de nämnda jordvärderingsenheternas naturliga tillväxt i ungefärligen lika hög grad har avlägsnat dem ifrån de engång fastställda gränserna. Vidare finns det ingen synbar anledning till att tro, att de i ÅB och i RB redovisade avgifterna skola innehålla väsentligt olikartade beståndsdelar.

På en punkt är det emellertid nödvändigt att företaga en korrektion. Vi ha nämligen utgått ifrån att ÅB:s kornmark har motsvarat 36 d.t, men detta värde kan icke vara avsett i RB:s angivelser. Det låter sig med stor säkerhet fastställa, såsom av det närmast följande kommer att framgå, att den riktiga siffran i RB i stället har varit 48 d.t.

Källan vitsordar själv, att dess kornmark har omfattat 288 skäppor.² Det blir därför närmast en fråga om vilken sädesskäppa, som vid det betraktade tillfället har varit i tillämpning.

¹ Erslev, 139; Christensen, 456.

² S.R.D. VII, 48; Guldvärdering II, 518.

Vid tiden för KVJ torde settingskäppan ha spelat en viss roll inom det själländska mätområdet,¹ men har senare tydligen blivit helt undanträngd av själlandsskäppan. Sålunda anknyter det ideella själländska sädeslandets säkert verifierade yta, 48 d.t land, till den sistnämnda skäppan. Aakjær har heller icke vid sin nyligen slutförda undersökning rörande RB funnit anledning frångå den nämnda siffran.²

Marken korn i RB måste därför antagas ha omfattat 288 själlandsskäppor à $\frac{1}{6}$ d.t, d.v.s. 48 d.t.

ÅB:s och RB:s genomsnittsvärden för den från 1 mkg jord resp. 1 öre skyldjord årligen utgående avgiften voro resp. 1,34 och 0,65 öre annona. Men såsom omtalats, anknyta de båda angivelserna icke till en och samma kornmark. För att uppgifterna skola bliva direkt jämförbara med varandra måste vi alltså företaga en sortreduktion. Välja vi härvid det själländska kornöret till enhet, måste den jylländska angivelsen reduceras i proportionen 36:48, d.v.s. 3:4. Resultatet blir då det anmärkningsvärt jämna värdet 1,00 öre korn (decimalbråket 1,34 är i verkligheten höjt).

Mot ÅB:s 1,00 öre står således RB:s 0,65 öre. Slutsatsen kan endast bliva en: konstaterandet av den nedgång i utskylderna, som redan har iakttagits av Christensen, och som enligt denne forskares förmenande skulle ha satt in vid tiden omkring år 1330.

Verkligt drastiska exempel på denna för myndigheterna säkerligen högst ovälkomna minskning av de årliga avgiftsbeloppen kunna vi dock icke framdraga ur de medeltalsuppgifter, som just studerats. Ett sådant ändamål förmår endast tjäna vissa mera extrema fall i RB samt en eller annan av de tyvärr alltför fåtaliga upplysningar, som kunna avvinnas övriga källor. Ett tämligen senkommet inslag i den dystra bilden utgör Aakjærs i Korntiende I anförda exempel på nedgången i RB:s sockentionden.³

En av de betydelsefullaste uppgifterna i det föreliggande sammanhanget är att söka utröna, huru den på bönderna lagda

¹ Rymdmått, 36 f., 47.

² Korntiende I, 450 f.

³ Ibidem, tab. 2 på s. 458 ff.

skattebördan kan ha varierat under tidernas lopp. Först efter en mera omfattande och ett längre tidsavsnitt omspannande undersökning än den nu genomförda torde det vara möjligt att lämna ett mera definitivt svar på denna fråga. Jag vill dock (med tillbörliga reservationer) göra ett försök att med giltighet för det 13:e och 14:e århundradet skissera utvecklingsgången i det nämnda avseendet, i det jag främst anknyter till av Christensen vunna resultat.

Valdemarstidens krav på skattebönderna ha säkerligen varit stränga men torde dock ha stått i tämligen väl avvägd proportion till den förhandenvarande betalningsförmågan. Vid tiden för ÅB konstatera vi emellertid en skärpning av skattetrycket, förorsakad av det från jordbrukarnas synpunkt oförmånliga priset på säd och väl också på övriga naturprodukter. Silvret hade vid detta tillfälle stor köpkraft. Under denna tid var det regel, att bonden i olika slag av avgifter erlade $\frac{1}{3}$ av avgrödan. Sedan kulmen sålunda nåtts i fråga om skatteböndernas belastning, inträdde en katastrofal nedgång i utskyldernas belopp, påverkad av ogynnsamma yttre omständigheter, med digerdöden såsom ett makabert inslag i händelseväven. Det nu berörda saken har på ett målande sätt beskrivits av Christensen, som med hännyftning på bl. a. den hårda beskattningen vid tiden för det 14:e århundradets begynnelse uttalar: »Under saadanne forhold, hvor bondens økonomiske niveau i sandhed kan siges at have nærmest sig det absolutte eksistensminimum, har der ikke skullet saa forfærdelig meget til for at bringe de paa spidsen balancerende forhold ud af ligevægt . . .»¹ Som synes biträder jag till alla delar den uppfattning, som Christensen här har gjort sig till tolk för, liksom jag även i övrigt accepterar de av honom framlagda huvudresultaten.

Jordvärderingsenheternas kapitalvärden.

Vi ha hittills knappast tagit någon befattning med de kapitalvärden, som de vanligaste jordvärderingsenheterna varit åsatta. Orsaken härtill har främst varit den, att valdemarstidens källor

¹ Christensen, 465.

äro mycket förteguna vad beträffar denna fråga.¹ Anförts har dock, att från teoretisk synpunkt 1 ny (stor) mkg jord måste värderas till 8 mks jyllv, medan den motsvarande siffran för 1 gammal (liten) mkg jord är 3 mks jyllv.² Det sistnämnda värdet äger sålunda bl. a. giltighet för den ideella mkg jord i ÅB, eftersom ju taxeringen »antiqua estimacio» har tillämpats i denna källa.³

Det rubricerade problemet är synnerligen omfattande och invecklat, varför viss begränsning är påkallad. Den följande framställningen kommer därför endast att taga hänsyn till de beklagligtvis alltför fåtaliga notiser rörande kapitalvärden, som ÅB tillhandahåller. Yngre källor, bl. a. således RB, lämnas följaktligen helt ur räkningen, men för dessas vidkommande har jag förmånen kunna hänvisa till C. A. Christensens ingående undersökningar i ämnet.

Tyvär är det med hänsyn till källmaterialets beskaffenhet endast möjligt att nå fram till en tämligen grov och ungefärlig uppskattning av de ifrågavarande förhållandena.

På något undantag när äro ÅB:s kapitalvärden angivna i penningar, men det är görligt — låt vara med en viss grad av osäkerhet — att överföra dessa belopp i silver. Stödjande sig på Haubergs kända tabeller ha Christensen och Rasmussen menat, att sambandet 1 mks = 8—10 mk den. har varit i tillämpning vid tiden omkring år 1315.⁴ All anledning måste föreligga för att acceptera denna slutsats.

Av intresse är att i sammanhanget uppmärksamma, att källan själv meddelar en omräkningskurs mellan säd och penningar. Sålunda har år 1313 en avgift från Grundførs kvarn på 14 öre annona åsatts ett värde av c:a 40 mk den.⁵ Genom att ställa detta säkert

¹ En i KVJ:s falsterlista förefintlig uppgift om att Aky Botildsun har inbetalat 8 ört skyldjord till kronan för tingsbrott (Aakjær, 17), har av mig bearbetats från den synpunkten, att det här har kunnat vara fråga om en tremarksbot. Resultatet har dock icke förmått bekräfta detta antagandes riktighet.

² Guldvärdering I, not 1 på s. 434.

³ Ibidem I, 430 f.

⁴ Christensen, 449, 457; Rasmussen I, 135 f. Christensen giver ett visst företræde åt alternativet 10 mk den. (Ledingsatserne, 299).

⁵ S.R.D. VI, 431.

grundade samband, som dock endast har approximativ karaktär, i relation till den av Christensen och Rasmussen förutsatta växlingskursen mellan silver och penningar skulle vi således kunna få ett begrepp om vilket silvervärde 1 mk annona har betingat vid det ifrågavarande tillfället.

Den lätt utförda kalkylen giver vid handen, att mot 8, 9 och 10 mk den. för 1 mk silver svarar ett värde på marken säd av resp. c:a 2,86, 2,54 och 2,29 mks. Som synes äro de tre resultaten av tämligen skiljaktig storleksordning.

Vilket av de tre anförda värdena skola vi hålla för det sannolikaste? Enligt allmän mening har 1 mk säd vid den nämnda tidpunkten varit åsatt en taxa av 2—2 $\frac{1}{4}$ mks.¹ Detta skulle tala för att det sökta omsättningsförhållandet mellan silver och penningar närmast vore 1 mks = 10 mk den.

Samtliga källuppgifter, som stödja den just anförda taxan på 1 mk säd och som härröra från åren närmast före eller efter 1315, äro emellertid mer eller mindre diskutabla. Det är därför av värde, att Haubergs från åren 1313 och 1314 hämtade båda exempel, av vilka det ena är osedvanligt rent, bekräfta den dragna slutsatsen.² Det finns alltså anledning förmoda, att vi skola komma sanningen ganska nära, om vi för den tidsperiod det här gäller, likställa 1 mks och 10 mk den., d.v.s. antita den omräkningskurs, som också av Christensen har hållits för den troligaste.

Men därest vi acceptera den angivna växlingskursen 1 mks = 10 mk den., bli valmöjligheterna vad beträffar silvervärdet av 1 mk säd tämligen begränsade. Låta vi i den från Grundfær här rörande, tyvärr endast approximativa relationen, 1 mk säd svara mot 2 eller 2 $\frac{1}{4}$ mks, blir resultatet, att marken silver kommer att ekvivalera 11,4 resp. 10,2 mk den. Vid jämförelse med Haubergs uppgifter verkar det förstnämnda värdet att vara något för högt, varför den troligaste slutsatsen blir, att den avsedda taxan på 1 mk annona bör ha legat i närheten av 2 $\frac{1}{4}$ mks. Kalkylen har således icke lett till något exakt resultat, men för den följande

¹ Christensen, 463; Maal, 242; Rasmussen I, 136.

² Aarb. for nord. Oldk. og Hist., 1884, 257. Haubergs värden äro resp. 10 $\frac{2}{3}$ och 10 mk den. för 1 mks.

framställningen är det fullt tillräckligt, att ett approximativt värde står till förfogande.

Rasmussen har i I, 133 f., sammanfört de textnotiser i ÅB, som avhandla kapitalvärden på jylländsk åkerjord. De äro till antalet fem och i fyra av dessa är det möjligt att omskriva Rasmussens angivelser till att gälla 1 ideell mkg jord å 12 d.t land. Vid denna beräkning har jag, av skäl, som tidigare anförts, reducerat samtliga från år 1683 härrörande arealuppgifter med 10 %.

Resultatet av uträkningen har blivit, att 1 ideell mkg jord i byarna Olsted (S.R.D. VI, 415, 431), Hedensted (l. c., 401, 412, 426 f.), Tiilst (l. c., 427) och Begtrup (l. c., 429) måste tillerkännas ett kapitalvärde av resp. 1,8, 2,8, drygt 2,0 och 1,6 mks. I de båda sistnämnda fallen, som avse tiden omkring år 1315, har jag satt 1 mks lika med 10 mk den. I den första uppgiften, som härrör från år 1284, har jag däremot räknat endast 5 mk penningar på 1 mk silver, eftersom denna växlingskurs enligt min mening är mycket säkert verifierad för år 1282.¹ Kapitalvärdet för Hedensted är redan i källan uttryckt i silver.

Tydligt är, att de på ÅB:s uppgifter grundade, till 12 d.t land reducerade kapitaluppgifterna ha ett genomsnittligt värde av omkring 2 mks. Den jydskas lagens teoretiska idealvärde var emellertid 3 mks. Vi torde därför svårligen komma ifrån det faktum, att jorden i ÅB på det stora hela taget har varit något billigare än valdemarstidens.

Utslaget blir emellertid det rakt motsatta, om i stället samtliga summor uttryckas i korn. Då komma nämligen de i ÅB refererade kapitalvärdena att åtminstone i någon mån överstiga valdemarstidens teoretiska ansättning. Orsaken härtill är givetvis den tidigare konstaterade nedgången av kornets värde gentemot silvrets.

Det låga silvervärdet på ÅB:s mkg jord har också observerats av Rasmussen och givit anledning till en pessimistisk kommentar i I, 135, not 1. Resultatet kan emellertid icke anses innebära nå-

¹ Pavelige nuntiers regnskaps- og dagböger 1282—1334, ed. P. A. Munch (Chr:a 1864), 6; Dipl. Dan., 2 r. III, nr. 20, 33.

gonting anmärkningsvärt.¹ Det utgör en fullt naturlig konsekvens av att även avgifternas silvervärden ha underskridit den ideella normen. Att kapitalvärden och avgifter skola förändras i samma riktning, är ju en känd och erkänd ekonomisk princip. Såsom av det närmast följande kommer att framgå, är det i själva verket lätt att visa, att den prissättning av c:a 2 mks för 12 d.t land, som vi ha iakttagit, endast är att uppfatta såsom en följd av kapitalisationsfaktorns relativa oberördhet vis-à-vis inträffade förändringar på konjunkturmarknaden.

Vi ställa såsom vår uppgift att beräkna kapitalisationsfaktorerna i sammanhang med de fyra byar i ÅB, som vi just studerat, och för vilka såväl kapitalvärden som avgifter äro kända. Innan en sådan beräkning kan utföras, måste vi emellertid uppmärksamma den definition, som tidigare givits kapitalisationsfaktorn,² och i enlighet därmed reducera samtliga ifrågakommande avgifter i ÅB med överenskomna 20 %.³ Uträkningen blir således följande:⁴

1. Ølsted, 1284. Kapitalvärde = 10 mk den. = 2 mks = 16 öre s; Avgift = 1,33 öre säd; Totalavgift = med 20 % reducerad avgift = 1,06 öre säd = 2,39 öre s; Kapitalisationsfaktor = 7.

2. Hedensted, 1299. Kapitalvärde = 2,27 mks = 18,2 öre s; Avgift = 1,59 öre säd; Totalavgift = 1,26 öre säd = 2,70 öre s; Kapitalisationsfaktor = 7.

3. Tiilst, c:a 1315. Kapitalvärde = drygt 30 mk den.; Av-

¹ Att Rasmussen uppfattar ett pris av exempelvis 3 mks för 1 mkg jord i ÅB såsom en mycket låg ansättning, har sin grund däri, att han, i full enlighet med härskande uppfattning, likställer det nämnda området med den jydskas lagens mkg jord, som ju från teoretisk synpunkt bör uppvisa ett värde av icke mindre än 8 mks (Guldvärdering I, not 1 på s. 434). ÅB:s låga prissättning på marken guld jord utgör i själva verket en bekräftelse på att 1 mkg i denna källa och i jydskas lagen, såsom tidigare framhållits (Guldvärdering I, 430), *icke* äro jämförliga storheter.

² Guldvärdering I, 417 f.

³ C:a 20 % av ÅB:s avgift torde ha utgjort kyrkliga onera (se ovan s. 735). Uppmärksammas bör, att enligt de definitioner, som meddelats, avgiften är det vidare och totalavgiften det snävare begreppet.

⁴ Till utgångspunkt för beräkningen tagas Rasmussens sifferuppgifter i I, 133 f. och II, 61, tab. 14.

gift = 2,25 öre säd; Totalavgift = 1,80 öre säd = 5,14 mk den.; Kapitalisationsfaktor = drygt 6.

4. Begtrup, c:a 1315. Kapitalvärde = 16 mk den.; Avgift = 0,87 öre säd; Totalavgift = 0,70 öre säd = 2,00 mk den.; Kapitalisationsfaktor = 8.

Vid de uträkningar, som beröra Tiilst och Begtrup, har jag anlitat källans relation 14 öre säd = c:a 40 mk den. (S.R.D. VI, 431). I den tidiga uppgiften från år 1284 har jag satt 1 mks = 5 mk den. I de båda först nämnda fallen har jag räknat med att 1 mk annona skulle ha betingat ett pris av $2\frac{1}{4}$ mks. Det hypotetiska, för tiden omkring år 1315 gällande sambandet 1 mks = 10 mk den. har icke behövt utnyttjas. Det är väl onödigt att tillägga, att samtliga resultat måste anses vara mycket ungefärliga.

Som synes komma de fyra beräknade kapitalisationsfaktorerna i närheten av den jydiska lagens teoretiska värde 8.

Resultatet av undersökningen har blivit, att de betraktade kapitalvärdena i ÅB ha stått i närmaste samband med åkerarealernas storlek och de jorden pålagda årliga avgifterna. Mycket stark är också korrelationen mellan de nämnda värdena och de i källan refererade utsädesmängderna. Det vill alltså synas som om ÅB:s jylländska kapitalvärden skulle ha grundats på en verklig bonitering av jorden.

Ovisst är hur man skall tolka den tidigare anförda uppgiften om att 16 mk den. skulle ha utgjort ett normalvärde för 1 mkg jord i ÅB.¹ Måhända har C. A. Christensen rätt, då han menar, att det här har varit fråga om en teoretisk ansättning med anor från en gången tid?

Tack vare den omständigheten att århuskanikerna hade jordagods i västra Själland, meddelar ÅB några upplysningar om tillämpade priser på själländsk skyldjord. Sålunda har 1 öre skyldjord i såväl Starreklint som Forsinge åsatts ett kapitalvärde av 30 mk den. (i det förstnämnda fallet alternativt med 24 mk den.; termen är här »inter cognatos«, eljest »inter extraneos«). Denna värdesättning bör vara fullt jämförlig med dem, som avse den jylländska mkg jord, eftersom vid ifrågavarande tidpunkt 1 öre

¹ Guldvärdering I, 440 med not 1.

skyldjord på Själland hade sin direkta motsvarighet i 1 mkg jord på Jylland.¹

Enligt Aakjærs undersökningar omfattade 1 öre skyldjord i Starreklint och Forsinge resp. 17,1 och 7,16 d.t land.² Det förra området har alltså tydligen varit mera väluppodlat än det senare, en slutsats, som förstärkes av det faktum, att källan nyttjar verbalformerna seminatur och seminatur om Starreklints utsäde, medan Forsinges har erhållit bestämningen potest seminari. Aakjærs nämnda ytangivelser stå i bästa överensstämmelse med handskriftens uppgift, att utsädesmängderna per öre skyldjord räknat ha varit drygt 2 öre annona resp. 1 öre annona i de ifrågasvarande byarna.

Starreklints årliga avgift var 40 mk den. och Forsinges 20 mk den. Men då den förra var en, som »solebat solvi»,³ bör densamma, med hänsyn till penningvärdets fortskridande försämring, tänkas vara något, kanske icke oväsentligt högre vid det tillfälle, från vilket de övriga källuppgifterna härröra, eller år 1313. Starreklints område kan, utan risk för större avvikelser, anses ha motsvarat 12½ öre skyldjord, medan Forsinges arealvärde, 10 öre skyldjord, är direkt utläsbart ur källan.⁴

Med hänsyn till uppodling, utsädesmängder och årliga avgifter borde, tycker man, 1 öre skyldjord ha betingat ett åtminstone dubbelt så högt pris i Starreklint som i Forsinge. Det är därför mycket förvånande, att de båda skyldörena jord ha kunnat upptagas till lika värde i handskriften.

Åtskilliga forskare ha iakttagit det här anmärkta förhållandet,⁵ men ingen av dem har kunnat utröna orsaken till den påtagliga disproportionen. Förutsatt att det angivna kapitalvärdet, 30 mk den., icke har varit en ren schablon, måste man ju antaga,

¹ Guldvärdering I, 426.

² Aakjær kom., 454 f. resp. 518.

³ Detta är Rasmussens iakttagelse (I, not 1 på s. 136).

⁴ I likhet med Rhamm (413) jämför jag ett omtalat ornum i Starreklint med ½ öre skyldjord. — Vad beträffar källans upplysningar om Starreklint og Forsinge se S.R.D. VI, 423, 424.

⁵ Se t. ex. Rhamm, 413 f., 416 ff.

att någon för oss obekant omständighet har utövat inflytande på de nämnda prissättningarna i Starreklint och Forsinge. Ty under i övrigt lika omständigheter måste självfallet ett större område med högre avkastning vara värdefullare än ett mindre område med lägre avkastning.

Med användning av exakt samma beräkningsmetod, som vi tidigare tillämpat på de jylländska byarna (alltså inklusive två reduktionsförfaranden), bestämma vi nu de ideella kapitalvärdena och kapitalisationsfaktorerna för de båda byarna Starreklint och Forsinge. Starreklints kapitalvärde per 12 d.t land uträknas till 2,34 mks (alternativfallets värde är 1,87 mks), Forsinges till 5,59 mks. Det förra kapitalvärdet är av samma storleksordning som för de tidigare studerade byarna på Jylland, medan Forsinges siffra synbarligen är påtagligt hög.

Om Starreklints kapitalisationsfaktor kan endast utsägas, att den icke har överstigit värdet 12 (resp. 9,5 i alternativfallet). I denna uppgift kan icke ligga något anmärkningsvärt. Men Forsinges motsvarande angivelse visar sig vara lika med 19, ett förvånande högt belopp. Tydligen är det detta sistnämnda gods, som intager en särställning bland de sex, som vi haft anledning att speciellt uppmärksamma.

Det till buds stående källmaterialet har, särskilt för Själlands vidkommande, varit till omfånget starkt begränsat och i viktiga avseenden mindre upplysande. Det torde därför knappast vara tillbörligt att på en sådan grundval göra några mera ingående jämförelser mellan jordpriserna inom östra och västra Danmark vid det betraktade tillfället. Endast den diskutabla uppgiften från Forsinge kan åberopas till stöd för åsikten, att det själländska skyldöret i genomsnitt skulle ha värderats högre än den jylländska marken guld. För den händelse, trots allt, en sådan uppfattning skulle vara riktig, representerar den dock intet unikum, enär Rasmussen har givit belägg för att en tunna hårdsäd har kunnat motsvara en större odlad areal på Jylland än på Själland år 1682.¹

Redan från början kunde man vänta sig, att förändringarna i kapitalvärden och avgifter under hela det betraktade tidsinter-

¹ Rasmussen I, 134.

vallet skulle förlöpa i stort sett jämsides och att kvoten dememellan skulle framträda såsom en relativt konstant storhet. I själva verket ha vi ju också erfarit, att den jydskas lagens kapitalisationsfaktor hade full aktualitet även vid tiden för ÅB (se ovan s. 747). Slutsatsen står likaledes i bästa överensstämmelse med de av Christensen vunna resultaten, och han utsäger sålunda direkt, att kapitalisationsfaktorn har varit oförändrad genom det 13:e och 14:e århundradet.¹ Det föreligger all anledning till att helt instämma i detta Christensens uttalande, givetvis med förbehåll för av mera tillfälliga omständigheter förorsakade fluktuationer.

Biskopstionde och fullutsäde.

Till sist några ord om de betydelsefulla undersökningar, som Aakjær nyligen slutfört och vilka beröra avgifter till kyrka och biskop i Ribe Oldemoders och roskildebokens sockenlistor. Resultaten ha utförligast framställts i nämnda författares Kirkeafgift samt Korntiende I och II, men gå i princip tillbaka på Plov, 280 f., och Aakjær kom., 463 ff.

En av Aakjærs viktigaste slutsatser är, att från 1 mk skyldjord på Själland har utgått $\frac{1}{10}$ mk säd i årligt biskopstionde.² Eftersom skyldmarken jord har motsvarat 2 mk sädesland,³ blir det från varje mk sädesland härrörande beloppet $\frac{1}{20}$ mk säd. Det själländska biskopstiondet har följaktligen utgjort $\frac{1}{20}$ av fullutsädet. Detta faktum har också bekräftats av Aakjær i Kirkeafgift, not 4 på s. 47.⁴

Att sålunda biskopstiondet har representerat $\frac{1}{20}$ av den totala

¹ Christensen, 456.

² Aakjær kom., 464; Korntiende II, 184. Såsom Aakjær har påvisat, gäller den anförda relationen — för att använda källans eget uttryck — *antiquitus*, underförstått »i den gamla goda tiden» och närmare bestämt, under senare delen av det 13:e århundradet. Se Korntiende I, 437, 447, 448; II, 208.

³ Korntiende I, 450 f. Detta samband har utan tvivel ägt giltighet vid den tidpunkt, från vilken de ifrågavarande meddelandena härröra.

⁴ Det framgår ur sammanhanget, att det »tionde», som Aakjær här talar om, är biskopstiondet.

utsädesmängden, måste uppfattas såsom en högst märklig omständighet. Enligt allmän mening har ju samma biskopstionde beräknats som $\frac{1}{30}$ av avgrödan.¹ Ur dessa samband följer automatiskt och ofrånkomligt, att fullutsädet har varit $\frac{2}{3}$ av höstutbytet. Men enligt regeln om »3 fold»² skall det faktiska utsädet utgöra endast $\frac{1}{3}$ av samma höstutbyte. Den intressanta slutsatsen blir då, att det faktiska utsädet tydligen har motsvarat fullutsädets hälft.

Anmärkas bör vidare, att vi ha full rätt att likställa det verkliga utsädet och den årligen utgående avgiften. Ty båda dessa storheter ha teoretiskt utgjort $\frac{1}{3}$ av höstutbytet.³

Underlaget för den själländska skyldtaxationen har således icke, såsom man hittills trott,⁴ varit hela fullutsädet, utan i stället halva detta utsäde.

Resultatet utgör en direkt följd av det av Aakjær härledda, enligt min mening odiskutabla sambandet, i kombination med vissa allmänt erkända, huvudsakligen från Ribe Oldemoder hämtade principer.

Följande exempel klargör den nya situationen. Såsom angavs omfattade 1 mk skyldjord på Själland 2 mk sädesland och har sålunda påfordrat ett teoretiskt totalutsäde av 2mk säd (annona). Biskopstiondet från ett sådant område har enligt Aakjærs undersökning utgjort $\frac{1}{10}$ mk säd. Då sagda tionde skall representera $\frac{1}{30}$ av höstutbytet,⁵ måste detta sistnämnda fastställas till 3 mk säd. Enligt principen om »3 fold» har det faktiska utsädet således utgjort 1 mk säd och följaktligen uppvisat samma storlek som fullutsädets hälft. Också den årliga avgiften har varit 1 mk. Alla uppgifter harmoniera väl med varandra i denna teoretiska tanke-

¹ Se bl. a. Korntiende I, 447.

² Allmänt bekant är, att man vid ifrågavarande tidpunkt räknade med ett trefaldigt utbyte av den spannmål, som såddes. Se t. ex. Korntiende I, 447.

³ Att avgiften har motsvarat $\frac{1}{3}$ av avgrödan, vitsordar bl. a. Ribe Oldemoder; jmf. med Korntiende I, 446.

⁴ Den enda forskare, som kommit den nu framförda uppfattningen nära, är Erslev (28 f., 139 f.).

⁵ Se de översta raderna på denna sida.

kedja, vars saknade länk, sambandet mellan biskopstionde och fullutsäde, ställts till förfogande genom Aakjær, utan att dock denne forskare dragit de yttersta konsekvenserna av sitt resultat.

Den nya synpunkten står i utomordentligt god överensstämmelse med de uppgifter, som redovisas i ÅB. Jag erinrar om att det teoretiska värdet för denna källas fullutsäde var $2\frac{2}{3}$ öre säd eller 2,67 öre säd, räknat per 12 d.t land och år (s. 737). Därest, såsom vi funnit, det faktiska utsädet skall utgöra hälften av detta belopp, blir sistnämnda utsäde $1\frac{1}{3}$ öre säd eller 1,33 öre säd. Lika stor måste den årliga avgiften ha varit. I själva verket utgjorde den ur källan beräknade genomsnittsavgiften 1,34 öre säd (s. 730). En mera perfekt överensstämmelse torde icke kunna påfordras.

Rent allmänt kan således med mycket hög grad av säkerhet uttalas, att *avgiftens ideella belopp har varit lika med fullutsädets hälft*. Detta betyder bl. a., att de 1 mk sädesland pålagda årliga utskylderna kunna från teoretisk synpunkt fastställas till $\frac{1}{2}$ mk säd eller 4 öre säd. Att säd (annona) i sådana sammanhang som det föreliggande måste beteckna *korn*, har upprepade gånger framhållits i det föregående.

Vi äro nu i tillfälle att meddela en formell bekräftelse på ett tidigare erhållet resultat. Den ideella avgift, som årligen utgick från 12 d.t land i ÅB, var $1\frac{1}{3}$ öre korn. Tre gånger detta belopp, eller 4 öre, var utgården från 1 mk sädesland i samma källa. Slutsatsen blir, att ÅB:s mk sädesland bör ha omfattat 3 gånger 12 d.t land eller 36 d.t land. Uppgiften på s. 739 har därmed blivit verifierad.

Av de förvånansvärt goda bekräftelserna får läsaren dock icke draga slutsatsen, att de erhållna sambanden skulle ha en så oinskränkt giltighet, att de giva aritmetiskt riktiga uttryck för förhållandena inom varje by för sig. Men de fylla den viktiga uppgiften att i *stora drag* återspegla den situation, som har förelegat i verkligheten.

Att de uppgifter, som härröra från RB:s sockenlista och från ÅB, i så hög grad låta sig underordna de främst i Ribe Oldemoder antecknade huvudreglerna, får tydligen sin närliggande förklaring i att de tre nämnda källorna äro ganska nära samtida. Av

betydande intresse måste därför vara att undersöka, om principerna i fråga ha haft en så stor räckvidd, att de också låta sig förena med sådana upplysningar i RB, som äro av senare datum.

Vi funno nyss, att den ideella årliga avgiften från 1 mk sädesland var 4 öre korn. Från 1 mk själländsk skyldjord bör alltså ha utgått det dubbla beloppet, 8 öre korn, och från 1 öre skyldjord 1 öre korn. RB:s genomsnittliga, från 1 öre skyldjord härrörande avgift uppgick emellertid endast till c:a $\frac{2}{3}$ av det sistnämnda beloppet eller närmare bestämt till 0,65 öre säd (s. 740). Här framskymtar återigen den av C. A. Christensen påvisade nedgången i utskylderna, märkbar under det tidsintervall, som ligger mellan ÅB och RB.

Allmänt har antagits, att orsaken till de fallande avgifterna har varit en minskning av den odlade arealen. Av de anförda siffrorna att döma torde man våga det visserligen på en grov uppskattning vilande uttalandet, att den effektivt brukade jorden i RB endast har utgjort vidpass $\frac{2}{3}$ av den motsvarande ytan i ÅB. Sistnämnda källas årliga avgift var lika med det totala utsädets hälft. För RB:s del måste man således kalkylera med att den faktiskt utgående avgiften närmast har motsvarat fullutsädets tredjedel. Men denna låga ansättning har sin grund i de särskilda omständigheter, som anförts. Det teoretiska värdet är fortfarande fullutsädets hälft.

Fästaböndernas årliga avgift har dock icke varit någon konstant storhet. Den har enligt kända exempel fastställts till $\frac{1}{3}$ av det faktiska skördeutbytet och följaktligen varit beroende av det från år till år säkerligen högst variabla skördeutfallet. Även bondens behållna del av avgrödan måste av samma orsak ha växlat i storlek. Dåliga skördeår måste därför ha satt skattebonden i en sämre ställning, goda skördeår i en bättre.

Den av åtskilliga forskare understödda uppfattningen om att avgiften skulle ha varit lika stor som hela fullutsädet, förefaller mig att vara tämligen orimlig. I varje fall är det lätt att genom ett exempel visa, att ett sådant antagande icke låter sig förena med tanken på att ett jordbruk kunnat vara, låt oss säga till hälften uppodlat. Vi föreställa oss att så har varit fallet beträffande

ett område om 2 öre själländskt sädesland. Fullutsädet har då varit 2 öre (korn), det faktiska utsädet 1 öre och det normala höstutbytet (3 fold) 3 öre. Av detta sistnämnda måste bonden lägga undan 1 öre till utsäde för nästa års skörd, varefter återstoden, 2 öre, precis skulle räcka till för att betala avgiften, därest denna uppginge till fullutsädets belopp. Intet skulle sålunda bliva över för jordbrukarens eget behov. Hur kan man inför ett dylikt utslag förklara tvåvångsbruket?

Den föregående utredningen har givit vid handen, att den teoretiska normen för det faktiska utsädets storlek har varit fullutsädets hälft. I själva verket är det svårt att i ÅB, den urkund, där upplysningarna äro mest entydiga, utpeka ett enda exempel, som medför ett klart avsteg från den angivna regeln. Ty i de fall, då i källan antecknade utsädeskvantiteter äro påtagligt större än de beräknade, återställes nästan alltid jämvikten genom ett i texten infogat potest eller possunt seminari.¹

Vi återgå nu till RB. Rhamm har påpekat, att denna källa tycks identifiera de båda begreppen *in censu* och *in semine*, och Erslev har framhållit, att *in semine* endast tillfogas utsädesuppgifterna, då det verkliga utsädet starkt avviker från censusangivelsen.² Tidigare har Velschow gjort en liknande iakttagelse och framfört den meningen, att 1 öre *in censu*, 1 öre *in semine* och 1 öre i årlig avgift vore att uppfatta såsom tre olika uttryck för en

¹ Jmf. med sammanställningen på s. 737, i vilken emellertid vissa närmare angivna byar utgöra särfall. Sålunda måste, av skäl, som tidigare framförts, de från byarna Kysing, Havreballe, Kolt och Aarslev härrörande utsädeskvantiteterna halveras. Det teoretiska belopp, varmed listans angivelser skola jämföras, är $1\frac{1}{3}$ öre korn eller 1,33 öre korn. Behövliga upplysningar över de av källan i sammanhang med utsädet brukade verbalformerna kunna utvinnas ur Rasmussens uppställning i I, 122 f. Undersökningen kommer att giva vid handen, att i endast 4 av 22 betraktade byar driftsutsädet otvetydigt har varit större än fullutsädets hälft och att i endast en av dessa (Egaa) avvikelserna är mera påfallande. Observera också ett motsvarande resultat vad beträffar de båda mindre gårdarna, tillhörande distriktet Viskinge (Guldvärdering II, 523 f.).

² Rhamm, 360 f., 363; Erslev, 30 f.

och samma företeelse.¹ I själva verket är det lätt att i RB konstatera, att den situation, som måste anses vara denna källas huvudfall, väl karakteriseras genom de tre nämnda forskarnas uttalanden.

I det på s. 751 behandlade teoretiska exemplet, avseende 1 mk själländsk skyldjord, var totalutsädet 2 mk (annona), det verkliga utsädet 1 mk och den årligen utgående avgiften likaledes 1 mk. De tre kvantiteterna: skyldvärde, faktisk utsädesmängd och årlig avgift, utgöra således alla 1 mk. På ett mera tydligt sätt kan väl knappast det från Velschow härrörande, nyss återgivna 120 år gamla uttalandet finna sin bekräftelse.

Identifikationen krävde emellertid med nödvändighet, att det i källan förekommande begreppet »in semine« sattes i förbindelse med det *verkliga* utsädet, icke med det absoluta. Slutsatsen måste därför bli, att RB, helt i likhet med ÅB, har redovisat det s.k. *årliga* utsädet. Härmed har jag tagit ställning i en gammal tvistefråga.

RB:s och ÅB:s skattesystem ha sålunda tydligen varit helt likartade, och båda ha grundats på de principer, som fått sitt klaraste uttryck i Ribe Oldemoders uttalanden. Väl kunna vi i RB konstatera ett antal avvikelser från de angivna reglerna, men dessa erhålla sin naturliga förklaring genom en hänvisning till den krissituation, som vi tidigare dryftat.

Det faktum, att såväl ÅB som RB redovisat driftsutsädet, måste föranleda frågan, hur övriga medeltida urkunder ha förhållit sig på denna punkt. Ett bestämt svar härpå torde endast kunna lämnas efter en ingående undersökning, vilken tagit hänsyn till samtliga hithörande källuppgifter.

För vår del skulle det vara av särskilt intresse att få ett avgörande till stånd vad beträffar det tidigare studerade själländska området Viskinge. Rhamm har påvisat, att en uppgift om ett där befintligt ornum måste ha åsyftat driftsutsädet.² Men det återstår

¹ H. M. Velschow, *De institutis militaribus Danorum regnante Valdemaro secundo* (1831), 81 f.

² Rhamm, 338.

att avgöra, om detta exempel giver uttryck för den allmänna regeln eller om det skall uppfattas såsom ett undantagsfall.

Sammanfattningsvis kunna vi uttala, att de resultat, som Aakjær avvunnit RB:s sockenlista, ha låtit sig bringa i fullständigaste överensstämmelse med övriga källors vittnesbörd och att de framlagda synpunkterna i icke ringa grad ha bidragit till att öka överskådligheten på det ifrågavarande området. De ur listan utläsbara biskopstiondena ha uppvisat just den genomsnittsstorlek, som teorien kräver. Under sådana omständigheter blir man åtskilligt förvånad, då man finner, att C. A. Christensen har framfört den uppfattningen, att de ifrågavarande storheterna icke alls skulle utgöra biskopstionde utan i stället *cathedratium*.¹

Christensens arbeten utmärkas ständigt av sträng följdriktighet, och det vore därför utsiktslöst att söka beslå honom med någon felaktighet i tankegången. På en punkt synes det mig emellertid, som om hans framställning denna gång skulle sakna den sedvanliga skärpan, och det faller sig därför naturligt att sätta in kritiken just på detta ställe.

I RB:s sockenlista II förekommer en omdiskuterad huvudsumma, vilken bevisligen måste ha ditsatts senare än omkring år 1330. Sedd från Christensens utgångspunkt lämnar denna summa en indirekt upplysning om den omräkningskurs mellan penningar och silver, som nedskrivaren har anlitat vid summationen. En kontrollräkning visar, att det ifrågavarande kursförhållandet har varit 4:1 eller möjligen 5:1 (resultatet kan icke angivas exakt, enär listan är ofullständig, och kalkylen därför måste få formen av en extrapolation). Själv anser Christensen, att den troligaste kursen har varit 4:1 («eller deromkring»; jmf. med Sognelister, 573). Mycket märkligt är nu, att vid den tidpunkt, från vilken den ifrågavarande summan härrör, räknades c:a 10 mk penningar på 1 mk silver (se ovan s. 744 samt Sognelister, 573).

Givetvis har Christensen icke lämnat det här påtalade förhål-

¹ Beträffande C. A. Christensens uttalanden i frågan se Festskrift til Erik Arup (1946), 118 ff., samt De to sognelister i Roskildebispens jordebog (i fortsättningen kallad Sognelister), Hist. Tidsskr., 11 r. III, 569—582.

landet oanmärkt utan presterar följande försök till förklaring: »Paa et eller andet tidspunkt omkring 1330 har man derfor paa en af de aarlige synodeforsamlinger, hvor præsterne indbetalte deres cathedralesydelse til deres gejstlige overhoved, bispen, maattet tage stilling til, i hvilket forhold de nye mønter skulle staa til de gamle takster. Var man her gaaet ud fra den danske mønts slutkurs, ja, saa var det bispen, der havde haft hele tabet og præsterne den fulde gevinst af møntforringelsen. Det omtalte kursforhold 4:1 viser derfor blot, at bispen har opnaaet en fordelagtigere omregning af taksterne end til den danske mønts slutkurs. Om han har kunnet diktere deres kursforhold, eller om han har maattet forhandle med præsterne herom, ved vi ikke, ej heller om præsterne ogsaa har haft deres gevinst. Dette ville de have haft, dersom taksterne var fastsat omkr. 1240, men det er ørkesløst at drøfte dette. Hovedsagen er, at jeg ikke kan anerkende, at summa universalis er en hindring for optattelsen af listen som en cathedralesydelseliste«. (Sognelister, 573 f.).

Christensen har här återigen givit ett uttryck för sin älsklings-tanke; att den fasta stommen i medeltidens ekonomiska stats- och samhällsmaskineri har varit de formella kursförhållandena, vilka med den mest beundransvärda oböjlighet ha motstått den förbirusande inflationsströmmens starka sugning. Vid något föregående tillfälle har jag haft anledning taga ställning till ett liknande yttrande av Christensen och därvid reagerat på det bestämde (Guldvärdering I, 441). Visst är, att man med denna Christensens metod, i vilken tiden ingår som en fjärde dimension, kan förklara mångt och mycket, som eljest förefaller motsägelsefullt, men i och för sig ligger ingen styrka i ett resultat, som måste skjutas 50 år fram eller tillbaka i tiden för att passa ihop med ett annat, däremot stridande. Slutsatsen måste alltså bliva: den meddelade förklaringen är i sin huvudtanke möjlig, men därför icke trolig.

Tilläggas hör, att de talsamband, som Aakjær härlett ur RB:s sockenlista, äro av den beskaffenheten, att de icke kunna negligeras. De sammanbinda listans mark-öre-tal med sockenarealerna på ett sådant sätt, att man icke rättvisligen kan förneka, att

bakom dem ligger en realitet. Och då relationen brister i t. ex. Ods härad, går detta bättre att förklara från Aakjærs än från Christensens utgångspunkt. Allt som allt hyser jag därför icke det ringaste tvivel om att den av Aakjær givna tolkningen måste vara den riktiga.

Däremot har Christensen hela rätten på sin sida, då han betonar, att de av Aakjær härledda relationerna icke kunna vara exakta samband. Men har Aakjær själv trott detta? Oavsett om så har varit fallet eller icke, har jag den bestämda uppfattningen, att Aakjærs siffror äro »räddade åt bebyggelsestatistiken«. Ty ett material, som skall behandlas statistiskt, behöver icke innehålla idel exakta storheter. Man kan också kalkylera med approximativa tal. Ungefärliga resultat sakna icke alltid intresse.

Såsom tidigare anmärkts (s. 734) har *plenum subsidium episcopi* på Jylland utmätts enligt en dubbelt så hög taxa som *decima episcopi* på Själland. Den förra avgiften utgick nämligen med 1 mk säd per 480 d.t land, den senare med samma kvantitet per 960 d.t land.¹ »Fullt understöd till biskopen« kan därför icke ha utgjorts av biskopstionde allena, utan måste ha innehållit någon ytterligare beståndsdel (kanske ett kyrkotionde?), av samma storleksordning som den förstnämnda tungan.

De införda idealiserade värdena ha bidragit till att öka överskådligheten och underlätta systematiseringen av det brokiga stoffet. De ha allt efter omständigheterna med högre eller lägre grad av tillnärmelse givit uttryck för de faktiska realiteterna. Bäst ha de fyllt sin uppgift vid tiden för kung Valdemars jordebok och den jydskas lagen; en självklar följd, eftersom de främst ha dessa källor att tacka för sin tillkomst. Men även för ett senare

¹ Korntiende II, 184 f. Aakjær och jag ha olika uppfattningar om den teoretiska storleken av 1 mk sädesland på Jylland. Att Aakjær på anförst ställe låter 48 d.t sädesland (här ville jag ha siffran 36) motsvara 1 marca terre in semine, har emellertid intet inflytande på de i texten återgivna ideella sambanden.

tidsavsnitt ha de visat sig vara användbara; de ha bildat lämpliga jämförelseobjekt och representerat fasta hållpunkter i den teori, som givits och vars ändamål har varit att urskilja några väsentliga drag i en komplicerad, ständigt fortlöpande och rikt skiftande ekonomisk utvecklingsprocess i det medeltida Danmark.

Resumé.

Die mittelalterlichen dänischen Einheiten zur Abschätzung der Ackererde mit besonderer Rücksicht auf Gold- und Skyldschätzung während der Waldemarschen Zeit.¹

Bei seinem Studium der Ledingsparagraphen des jütländischen Gesetzes aus dem Jahre 1241, ist Professor Sture Bolin zu dem Ergebnis gekommen, daß jeder altdänische *havne* (Ruder) dem Staate 2 Marken Silber in jährlicher Steuer gezahlt hat. Dazu ist, wenn es sich um Pachterde handelt, noch eine Mark hinzuzulegen, welche dem Grundbesitzer zufallen soll. Diese »Dreimarkenregel« hat sich in der Praxis sehr gut bewährt, indem sie vielfach bestätigt worden ist, von Bolin für Jütland und Schonen und von mir für Halland und Femern.

In der vorliegenden Abhandlung habe ich zu beweisen versucht, daß das Steuersystem des jütländischen Gesetzes der Dreimarkenregel völlig untergeordnet ist. Die Sprünge im Maßstabe der Steuern haben nur die Teilposten beeinflußt, nicht die gesamte Summe. Die jährliche Gebühr zum Staate hat immer 2 Marken Silber pro *Havne* betragen.

Eine wichtige Folge der neuen Auffassung ist, daß in dem behandelten Falle der Kapitalisierungsfaktor, d. h. der Quotient zwischen Kaufsumme und jährlichem Einkommen, den Wert 8 haben muß. Früher hat man angenommen, daß die erwähnte Zahl 24 sei.

Betreffs der innersten Bedeutung der seeländischen Skyldschätzung (*skyld* = *census* = Schuld) haben die Forscher verschiedene Meinungen zum Ausdruck gebracht. Es ist mir gelungen die Zahl der Argumente zu erhöhen, die für die Ansicht sprechen, daß der tiefste Grund für die genannte Erscheinung, die Pacht ist.

Von Jütland sind zwei Goldschätzungen bekannt und folglich auch zwei Marken Gold Erde. S. Aakjær hat bewiesen, daß das Flächenverhältnis dieser beiden Marken 8:3 gewesen ist. Früher

¹ Alle nötigen Auskünfte über angewandte Fachliteratur sind auf den Seiten 397 und 398 in *Historisk Tidsskrift*, 11 række III, zu erhalten.

hat man gemeint, daß der Ausdruck *antiqua estimacio*, der in dem Erdbuche König Waldemars und in demjenigen der Domherren in Aarhus vorkommt, auf die größere der beiden erwähnten Marken hindeuten würde. In meiner Schrift habe ich indessen die ganz entgegengesetzte Ansicht ausgesprochen und sie näher zu begründen versucht.

Es scheint mir, daß S. Aakjær mit vollem Recht den idealen Flächeninhalt der seeländischen Marken *terra in censu* und *terra in semine* auf bzw. 96 und 48 dänische Tonnen Land veranschlagt hat (eine dänische Tonne Land = 55,16 Ar). Ich glaube doch, daß gerade während der Waldemarschen Zeit, das Areal des letztgenannten Bereiches eher 40 Tonnen Land gewesen ist. Schon lange ist bekannt, daß die Mark *terra in censu* auf Falster und Lolland nur die halbe Größe der gleichgenannten Einheit auf Seeland ausmacht.

Meiner Meinung nach ist der theoretische Umfang der größeren Mark Gold Erde 32 Tonnen Land und die entsprechende Zahl der kleineren Mark Gold Erde 12 Tonnen Land.

Der Havne dürfte auf Jütland drei Marken Gold (im Sinne des jütländischen Gesetzes) und auf Seeland einer Mark *terra in censu* entsprochen haben. Sein theoretischer Flächeninhalt muß deshalb in den beiden genannten Reichsteilen 96 Tonnen Land sein.

Gewisse Gründe stützen die Ansicht, daß das jütländische Pflugland — ein bedeutungsvoller Begriff in dem jütländischen Gesetz — seine annähernde Entsprechung in der großen Mark Gold Erde von 32 dänischen Tonnen Land hat.

Ein in Waldemars Erdbuch erwähnter *debitus modius* habe ich mit einer von Aakjær nachgewiesenen, älterer Skyldschätzung auf den dänischen Inseln in Beziehung gesetzt.

Ein Ausdruck, der stets in den Saatangaben der mittelalterlichen Quellen vorkommt, ist *annona* mit der Bedeutung Korn (jährlicher Betrag). Ich habe versucht, eine nähere Erklärung des Begriffes *1 Mark annona* zu geben, die mit der Art der Quellen, diesen Term zu gebrauchen, übereinstimmt. U. a. habe ich betont, daß, wenn auch die Mark *annona* ganz und gar aus Hafer bestanden hat, so darf sie nicht ohne weiteres der Hafermark gleichgesetzt werden.

In meinem Versuch, die Ergebnisse meiner Untersuchungen in Beziehung zu setzen zu denjenigen, die bei der Bearbeitung eines etwas späteren Zeitabschnittes hervorgegangen sind, habe ich einen Überblick über die entsprechenden Verhältnisse während des 14. Jahrhunderts gemacht, so wie sie namentlich in den Arbeiten von Poul Rasmussen und C. A. Christensen vorliegen.

In den letzten Abschnitt der Schrift, der *Biskopstionde och full-utsäde* (Bischofzehnte und Vollaussaat) betitelt ist, habe ich an ein aktuelles Thema angeknüpft, daß neulich in *Historisk Tidsskrift* besprochen worden ist, wobei die dänischen Forscher S. Aakjær und C. A. Christensen ihre Ansichten kundgegeben haben. Ich mache geltend, daß die von Aakjær gewonnenen Hauptergebnisse bestimmt dafür sprechen, daß die Unterlage der mittelalterlichen dänischen Saatschätzungen nicht die ganze Vollaussaat, sondern nur die Hälfte dieser Aussaat, gewesen ist.

In Zusammenhang hiermit schneide ich die Frage an, ob die Saatangaben der Quellen regelrecht auf die Betriebsaussaat oder auf die Gesamtaussaat hindeuten. Ich bin der erstgenannten Ansicht beigetreten, wenigstens was die Erdbücher der Domherren in Aarhus und des Bischofs in Roskilde von beziehungsweise ca. 1315 und ca. 1370 betrifft.